

ZADAR U DOBA PRVIH VEZA S ANŽUVINCIMA

1269—1280.

EDUARD PERIČIĆ
profesor iz Zadra

UDK: 949.718
Izvorni znanstveni rad

Zadarsko XIII. stoljeće u svojoj bogatoj povijesti uporne borbe za samostalnost i pripadnost hrvatskom zaleđu i kraljevstvu bilo je puno dramatičnih obrata, velikih uspjeha i poraza, ali isto tako je obilježeno stalno prisutnom željom počinjati iznova.

Oporavivši se od političkih i ekonomskih posljedica neuspjele pobune iz 1242. godine Zadrani u već znatno skućenim mogućnostima učvršćuju svoje gradske institucije, uljepšavaju izgled grada, podižu nove crkve, dovršavaju 1202. godine teško oštećenju katedralu, razvijaju zanatstvo i umjetnost a iznad svega trgovinu, koja će im donositi glavne izvore prihoda i podizati im ugled kod kuće i u svijetu.

Tada dolazi i do prvih kontakata rođonačelnika napuljske Anžuvinske dinastije Karla I. s ovim gradom. Njegove veze sa Zadrom i sa Zadranima bijahu prvi most Anžuvinaca prema Hrvatskoj i Ugarskoj, dinastije koja će odigrati značajnu ulogu kako u povijesti Hrvatsko-Ugarskog kraljevstva uopće, tako i u životu Zadra na poseban način. Zadar je bio njihova prva i posljednja postaja na tlu Hrvatsko-Ugarskog kraljevstva.

Prema objavljenim registrima anžuvinske kancelarije, u vremenu od 1269. do 1280. godine Zadar nam se pokazuje kao grad čija luka ima prioritetnu ulogu u vezama Karla I. Napuljskog s kraljevskim dvorovima najprije Hrvatsko-Ugarskog kraljevstva a zatim Srbije, Bugarske i Češke. Preko Zadra s Napuljskim kraljevstvom saobraćaju i templari i ivanovci. Zadarski trgovci slobodno trguju po Napuljskom kraljevstvu i izvoze robu iz njegovih luka. Pojedini Zadrani posuđuju Karlu I. pozamašne sume novca zbog čega je on blagonaklon prema svim građanima prijateljskog grada.

Preko Zadra se krojila budućnost jednog značajnog dijela Evrope, a na poseban način budućnost Hrvatske, odnosno Hrvatsko-Ugarskog kraljevstva. Sve je to davalo Zadru i Zadranima privilegirani status grada koji će znati cijeniti svoju vrijednost i koji će se u danom momentu odlučno opredijeliti za vrhovnu vlast najmoćnijeg Anžuvinca na hrvatsko-ugarskom prijestolju, Karlova praunuka Ludovika I, čija će žena Jelisaveta Kotromanička ostaviti Zadru najljepši kulturno-religiozni spomenik anžuvinskog perioda kod nas, škrinju sv. Šime.

Posljednja postaja Anžuvinaca na hrvatsko-ugarskom prijestolju bio je grad Zadar, u kojem je 5. kolovoza 1403. okrunjen od ostrogonskog nadbiskupa Ivana Kanižaja Ladislav Napuljski.¹ To je ujedno bilo i zadnje krunisanje na zemljištu hrvatskom. Kralj Ladislav ostao je u Zadru još tri mjeseca nakon svoga krunisanja i tu početkom rujna primio mletačkog poslanika koji mu je čestitao na krunisanju.² Nekadašnji poniženi Zadar bio je sada krunidbeni i bar za neko vrijeme prijestolni grad.³ Početkom stu-

¹ O krunisanju svome piše Ladislav još isti dan mletačkom duždu Mihalju Stenu ovo: »Uz najveće odobravanje sviju i uz najsilnije oduševljenje primismo na glavu svetu krunu (diadem), u desnicu žezlo, a u lijevicu jabuku«. S. Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, IV, MSHSM, 4, Zagreb 1874, 479, 480.

² G. Novak, »Presjek kroz povijest grada Zadra«, *Grad Zadar — Presjek kroz povijest*, Zadar 1966, 38.

³ *Ibid.*

denoga ostavio je Ladislav Zadar i vratio se u Apuliju. Šest godina kasnije, uvidjevši da se neće moći održati u Hrvatskoj i Ugarskoj, nakon dugog cjenkanja,⁴ prodao je 9. srpnja 1409. Mlečanima za 100.000 dukata gradove Zadar, Novigrad, otok Pag i sva svoja prava na Dalmaciju.⁵ Poslasticima kralja Ladislava dade Republika Mletačka. 24. kolovoza 1409. pismenu potvrdu da je od njih u potpunom redu primila Zadar, Vranu, Novigrad i otok Pag.⁶ Time je ujedno zaključena i vrlo interesantna uloga Zadra u planovima Anžuvinača još od vremena kada je prvi Anžuvinač, Karlo, grof od Provanse, zasjeo na Napuljski prijesto, svladavši kralja Manfreda u bici kod Beneventa, 26. veljače 1266. godine.⁷

Oslanjajući se na podatke koje se nalaze u zbirci R. Filangierija, *I Registri della cancelleria angioina*, tomus III—XXIII (Napoli 1951—1971), pokušat ćemo pokazati ulogu Zadra i Zadrana u planovima Karla Anžuvinača, rodonačelnika dinastije u čijim će planovima upravo grad Zadar igrati vrlo značajnu ulogu. Podaci iz Filangierieve zbirke ujedno će nam upotpuniti i dosadašnje podatke o Zadru, koji su za drugu polovicu XIII. stoljeća oskudniji od onih iz prve polovice. Podaci su tim značajniji što nam pokazuju značenje i ulogu Zadra u međunarodnim razmjerima tog doba.

Radi upotpunjenja slike o Zadru i njegovom stanovništvu XIII. stoljeća, naročito druge polovice istog stoljeća, na kraju ćemo sumirati i neke od već poznatih podataka.

U stalno prisutnoj želji i nastojanjima da se oslobode mletačke vlasti, koja je bila posebno teška nakon mletačko-križarskog osvajanja grada 1202. godine,⁸ odnosno nakon mirovnog ugovora sklopljenog s Venecijom 1205. godine,⁹ Zadrani su se ponovno 1242. pobunili i otpali od Venecije.¹⁰ Tada su se obratili hrvatsko-ugarskom kralju Beli IV. s molbom da ih primi ponovno pod svoju vlast, i kad je ovaj na to pristao, izvjesje iznova barjak hrvatsko-ugarskog kralja.¹¹ Mlečani koji se nisu nipošto htjeli odreći Zadra

⁴ S. Ljubić, *Listine*, V, Zagreb 1875, 123, 130, 132, 142-145, 155, 157-158, 177-179. Početkom prosinca 1408. ponudio je Ladislav Republici Mletačkoj, neka od njega otkupi čitavu Dalmaciju i Hrvatsku za 300.000 dukata. Budući da su Mlečani odvratili da je cijena previsoka i jer je u međuvremenu vojvoda Hrvoje otkinuo od Ladislavove države: Split, Omiš, Brač, Hvar i Korčulu te čitavu "Krajinu" između ušća Cetine i Neretve a Nelipić župu cetinsku i Klis, Ladislav snizi cijenu Dalmaciji 30. siječnja na 200.000, a 4. veljače na 150.000 dukata. Kada se pak kralju Sigismundu pokoriše Trogir i Sibenik, prodade Ladislav ono što mu preostade za 100.000 dukata.

⁵ *Listine*, V, 181-202; J. Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstclodami 1666, 424.

⁶ Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae*, 216.

⁷ A. Fliche-V. Martin, *Histoire de l'Eglise depuis les origines jusqu' a nos jours*, Paris 1950, 441.

⁸ G. de Villeharduin, *La conquête de Constantinople*, izd. i preveo P. Skok, *Tri starofrancuske kronike u Zadru u godini 1202*, JAZU, Zagreb 1951; G. Novak, *Presjek*, 17-21.

⁹ S. Ljubić, *Listine*, I, Zagreb 1868, 21-22; G. Novak, *Ibid.*, 19-21; N. Klaić, I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar 1976, 182-183.

¹⁰ T. Archidiaconus, *Historia Salonitana*, ed. Rački, MSHSM, XXVI, Zagreb 1894, 183, 184; A. Dandolo, *Chronicon Venetum*, ed. Muratori Rerum Italicarum Scriptores, XII, Mediolani 1728, 353, 355; M. de Canale, *Chronique des Venetiens*, ed. Rossi u originalu i prijevodu na talijanskom jeziku u *Archivio Storico Italiano*, VIII, Firenze 1845, 390; J. Lucius, *De regno*, 166; G. Novak, *Presjek*, 21; N. Klaić, I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, 189.

¹¹ T. Šmičiklas, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, I, Zagreb IV, Zagreb 1906.

navale ogromnom snagom na grad kojeg je branio hrvatski ban Dionizije. Kad je ovaj ranjen branitelji se pokolebaše i napuste grad u kojeg uđe mletačka vojska, 5. lipnja 1243. godine.¹²

Budući da nije uspjela obnoviti stanovništvo Zadra Mlečanima, Venecija dozvoli 1247. godine uz vrlo teške uvjete izbjeglim građanima da se vrate u svoj grad. Na osnovi diktiranog mirovnog ugovora od 1. kolovoza 1247. Zadrani su izgubili i onaj zadnji tračak nekakve prividne autonomije što su je imali 1205, kada su bar mogli birati kneza, makar iz Venecije.¹³ Odsada će kneza izabirati sam dužd sa svojim Vijećem. Prema nahodanju duždevu knez će imati dva savjetnika Mlečana, koji su zapravo trebali biti kontrola kneževa rada. Zadranima su zabranjeni brakovi s Hrvatima, kao i primanje Hrvata k sebi na stanovanje osim uz duždevo odobrenje. Gradske zidine i određene gradske kuće morat će sami Zadrani porušiti prije nego što uđu u grad, u kojem će odsada, ako to budu htjeli, knez i mletačka komuna sagraditi i držati kaštel i kaštele. Od prihoda soli polovina će pripasti Zadru, a polovina Veneciji. Osim ratne odštete Zadrani su morali izvesti iz Nina u Zadar sve svoje lađe, »koje će zadržati ili ih prodati prema odredbi gospodina dužda ili zadarskog kneza«.¹⁴ Ukratko, Zadrani su ovim nametnutim ugovorom postali potpuni podanici mletačke republike. Uprava, gradski dohoci, brodovlje i za boj spremna momčad, sve je to bilo u rukama duždovima, koji je njima gospodario po volji.¹⁵

Ipak, usprkos svim nastojanjima, Venecija nije bila u stanju provesti tako krajnje oštre mjere u Zadru. Još je nekako dužd mogao zahtijevati imanja mletačkih građana umrlih u gradu bez nasljednika,¹⁶ ali njegov knez ipak nije provodio svoju volju, premda mu je to dužd dopuštao. Kneževa se samovolja razbija na otporu organiziranih zadarskih građana. Zato je već 1258. godine u mletačkom vijeću prihvaćen zaključak da knez ne smije donositi odluke protiv mišljenja većine zadarskog vijeća već samo u skladu s ugovorom iz 1247.¹⁷

Tri godine kasnije, dakle 1261, putuju zadarski opunomoćenici u Veneciju da od dužda traže »gratiam ex misericordiam«, za sve što im se bude činilo »zgodnim i pristojnim«, čime bi se barem donekle ispravilo sklopljeni pakt s Mlečanima.¹⁸ Dužd i njegovo Vijeće se doista »smiluju« odredivši da se Zadrani posve izjednačuju po podavanjima u Veneciji s mletačkim građanima. Povlastice neka vrijede za svu robu, bez obzira na to odakle se doprema.¹⁹

Isposlovavši svojom upornošću navedena olakšenja i izjednačenja s mletačkim građanima, Zadrani će sada nastojati ponovo što više učvrstiti svoj samostalni položaj, svoj činovnički aparat,²⁰ povezanost s drugim dal-

¹² Thomas, o. c., 1c; Dandolo, o. c., 355; Lucius, o. c., 166.

¹³ F. Šišić, »Zadar i Venecija od godine 1159. do 1247«, *Rad JAZU*, 142, Zagreb 1900, 273.

¹⁴ Ljubić, *Listine*, I, 68ss.

¹⁵ Šišić, »Zadar i Venecija«, 274; N. Klaić, »Problem vrhovne vlasti nad Dalmacijom«, *Zadar-Zbornik*, Zagreb 1964, 163.

¹⁶ Ljubić, *Listine*, I, 78-79.

¹⁷ Ljubić, *Listine*, I, 90; usp. N. Klaić - I. Petricoli, o. c., 192-193.

¹⁸ Ljubić, *Listine*, I, 80.

¹⁹ Ljubić, *Listine*, I, 81.

²⁰ Klaić - Petricoli, o. c., 193.

matinskim komunama, posebno sa Splitom, Trogirom i Dubrovnikom,²¹ razvijajući ponovo svoju gradsku privredu i svoju trgovačku mornaricu, što će znatno utjecati na ekonomski potencijal građana i na njihovu političku svijest.²²

Upravo u doba ponovnih uspjeha Zadrana na gotovo svim područjima života i djelovanja, na napuljski prijesto dolazi Karlo I. Anžuvinač koji odmah od početka svoje vladavine svoju politiku usmjeruje kako na učvršćenje u napuljskom kraljevstvu tako isto i na teritorijalno proširenje i na drugim obalama Sredozemlja. U Italiji mu je bio naklonjen papa Klement IV. kojemu dozvoljava reorganizaciju crkve na Siciliji nakon dugog niza godina cezaropapizma.²³ Na drugoj obali Jadrana odlučio se za savez s hrvatsko-ugarskim vladarima, odnosno s dinastijom Arpadovića, s kojom su uvijek računali i bizantski carevi,²⁴ a Karlu je sada bio cilj proširenje na račun oslabljenog bizantskog carstva.

Još prije nego li se dao na povezivanje s Arpadovićima Karlo je 27. svibnja 1267. u Viterbu, u prisustvu pape Klementa IV, zaključio savez s bivšim latinskim carem Balduinom II. ugovor o prijateljstvu i ponovnoj diobi Bizantskog carstva. Za to je on dobio vrhovnu vlast nad Ahajom i, po vrh toga, jednu trećinu zemalja koje je mogao slobodno birati u epirskom despotatu ili »in regnis Albanie et Servie«.²⁵ Uskoro će na Karlovu stranu iz političkih i dinastičkih razloga prijeći ahajski knez Vilim II. Villeharduin,²⁶ bugarski car Konstantin Tih²⁷ i srpski kralj Stefan Uroš I.²⁸

Veza s Hrvatsko-Ugarskim kraljevstvom odnosno s Arpadovićima održavana je preko grada Zadra, kamo su stizale Karlove galije s poslanicima i odakle su poslanici iz Ugarske kretali u Napuljsko kraljevstvo, na dvor Karla I.

U anžuvinskim registrima Zadar se po prvi put spominje 8. rujna 1269. u pismu kojim kralj Karlo naređuje »Iustitiario Terre Bari vel Vicario eius in Barolo et Philippo de Sancta Cruce, Prothontino eiusdem terrae et Monopoli etc.« da sve pripreme za doček poslanika ugarskog kralja, Ivana prepozita Ugarske, i Mihovila »de Zadra« i da ih odmah po dolasku uputi u njegov dvor u Malfij.²⁹ Sljedeće pismo upućeno je 13. rujna iste godine »Secretio

²¹ Klaić - Petricioli, o. c., 193-194; M. Mirković, »O ekonomskim odnosima u Trogiru u XIII stoljeću«, *Historijski zbornik*, Zagreb 1951, br. 1-4, str. 40; B. Kojić, »Brodogradnja na istočnom Jadranu kroz vjekove«, *Pomorski zbornik — jubilarni*, Zagreb 1962, I, 84-85.

²² Klaić - Petricioli, o. c., 194.

²³ A. Fliche - V. Martin, *Histoire de l'Eglise*, 442s.

²⁴ R. Horvat, *Povijest Hrvatske*, Zagreb 1924, I, 91.

²⁵ K. Jireček, *Istorija Srba*, Prva knjiga, Beograd 1952, 183; R. Filangieri, *I registri della cancelleria angioina*, Napoli 1950, I, 95.

²⁶ Ahajski knez, kojega su snage bile iscrpljene borbom s Bizantincima i koji se osjećao ugroženim zbog mržnje svojih grčkih podanika, bacio se u naručje sicilijanskog kralja i stavio svoju zemlju pod njegov suverenitet. Svoju kćer Izabelu vjenčao je s Karlovim sinom Filipom. G. Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, Beograd 1959, 426.

²⁷ Bugarski car Konstantin Tih (1257—1277) bio je zet Ivana IV. Laskarisa (1258—1261) koga je Mihailo VIII. Paleolog (1259—1282) zbacio s prijestolja i oslijepio. Ostrogorski, *Ibid.*

²⁸ Stefan Uroš I (1243—1276) bio je oženjen francuskom princezom Jelenom Anjou te je računajući i na rodbinske veze očekivao da će mu savez s Karlom Anžuvincem pomoći širenju države na račun Bizanta. Ostrogorski, o. c., 426-427; Jireček, o. c., 181-183.

²⁹ R. Filangieri, *I registri*, V (1953), str. 134, br. 149.

Apulie« kojim se određuje da se pripremi i »apud Barolum« uputi jedna galija (»teridam unam«) s kojom će biti od Manfredonije do Zadra prevezeno 30 konja kraljevih ambasadora koje je predvodio Filip de Sancta Cruce.³⁰ Ponovo 20. rujna kralj Karlo naređuje Mateju Rufolo »Secreto Apulie« da isplati 25 unča zlata kormilaru i vlasniku lađe koja je od Manfredonije do Zadra prevela 30 konja njegovih ambasadora.³¹

Izmjena poslanika među dvorovima napuljskim i ugarskim, odnosno između Karla I. Anžuvinca i Stjepana V, sina kralja Bele IV, sigurno je trebala ne samo razvijati suradnju između dvije države, nego isto tako biti garancija sigurnosti jedna drugoj. Naime, i jedan i drugi vladar imali su i neprijatelja i neprilika kako u svojoj kući, tako i izvan granica svojih država. Momentalno je Stjepan bio ugroženiji.³² Savezništvo je zapečaćeno ženidbenim ugovorima. Stjepanova mlađa kći Marija trebala se udati za napuljskog kraljevića Karla Hromoga, a Stjepanov sin Ladislav se imao oženiti napuljskom kraljevnom Izabelom.³³ Obavivši uspješno svoju misiju, napuljsko poslanstvo se malo dana zatim vratilo vodeći sobom ugarsku princezu, koju je »de Iadera in Apulia« dopratio Frater Jacobus de Ancona, Preceptor navis Templi.³⁴

Preostalo je još izvršenje drugog dijela rodbinskog ugovora: odlazak napuljske kraljevine Izabele u Ugarsku. Htijući svoju kćerku što dostojnije i što svečanije otpatrati u Ugarsku kralj Karlo upućuje 16. lipnja 1270. pismo »nobili viro Comiti et Communi Iadriensi, dilectis amicis« kojim od njih traži tri lađe dolično opremljene i upućene u luku Sipont, »za prijevoz naše predrage kćeri, buduće žene prvorođenca svijetlog Kralja Ugarske.« Karlo najme kaže da bi i sam mogao nabaviti odgovarajuće lađe, ali je zauzet vojnom pomoću koju treba poslati ahajskom knezu a potrebne su i lađe da na Siciliju pođe ususret svome bratu Ludoviku, kralju Francuske. Za uslugu obećaje kralj Zadranima da će im rado i spremno naplatiti sve troškove.³⁵ Iz sačuvanih regesta nije moguće zaključiti da li su se Zadrani odazvali ovoj molbi ili ne, no izgleda vjerojatnije da nisu bili u stanju odazvati se.

Ako Zadrani, iz nama nepoznatih razloga, i nisu udovoljili želji Karla Anžuvinca, on uza sve to i dalje računa sa Zadrom barem kao sigurnom lukom preko koje može komunicirati svojim lađama. 30. kolovoza 1270. on upućuje dva pisma, jedno Filipu de Tusciaco, admiralu kraljevstva Sicilije, a drugo »secreto Apulie« da se pripreme dvije lađe opremljene i naoružane na teret Dvora i upute iz najbliže luke Kraljevstva u Zadar, da bi s njima došli u Apuliju Prepozit Machoviensis i magister Petar de Firmitate, dekan

³⁰ Filangieri, *I registri*, III (1951), str. 48, br. 291.

³¹ Filangieri, *I registri*, III, str. 50, br. 297.

³² Kad je na Stjepanje, 20. kolovoza 1245, kralj Bela IV. (1235—1270) bio u Stolnom Biogradu i ondje okupio državni sabor, dade on po tadašnjem običaju svojega sina, petogodišnjega Stjepana, okruniti za »mladog kralja« ugarskog. Međutim, kad je odrastao, Stjepan je često dolazio u sukob sa svojim ocem, čemu su pogodovala i razmirice među velikašima. Konačni rezultat takva stanja doveo je do toga da je 1265. Stjepan, »mlađi kralj«, sebi izvojevao neograničena kraljevska prava. Otada je Ugarska imala dva kralja, dva dvora i dvije centralne vlade. U takvoj situaciji kralj Bela se priklonio mlađem sinu Beli, hercegu hrvatskom (1261—1269); F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb 1962, 193—195; Vj. Klaić, *Povijest Hrvata*, Zagreb 1972, I, 262—273.

³³ Šišić, *Pregled*, 195; Vj. Klaić, *Povijest Hrvata*, I, 273—274.

³⁴ Filangieri, *I registri*, IV (1952), str. 49, br. 302.

³⁵ Filangieri, *I registri*, V, str. 83, br. 353.

Agrigentina. Nije nam jasno radi čega spomenuta crkvena lica putuju u Apuliju no sigurno je da su išli u važnu misiju, budući da kralj u pismu admiralu piše »znaj da je prisutnost tih klerika na našem dvoru vrlo korisna«.³⁶ Iz istog razloga u pismu upućenom Secreto Apulie naređuje da odmah (»instanter«) pošalje galije admiralu.³⁷

Kraljeva kći Izabela, kao što je gore rečeno, trebala je što doličnije i što svečanije biti ispraćena u Ugarsku, preko zadarske luke. U tu svrhu kralj je naredio svojem povjereniku Filipo de Sancta Cruce, da na teret Dvora otpremi tri galije »sive Venetorum sive quorumcumque aliorum mercatorum« do Zadra da bi s njima bila prevezena kraljeva kći koju će pratiti Drago de Bellomonte, maršal kraljevstva Sicilije. Pismo je datirano »in castris prope Carthaginem, XVI septembris XIII ind.«³⁸ Kralj se naime tada nalazio u Tunisu prateći svoga brata, francuskog kralja Ljudevita IX, na križarskom pohodu.³⁹

O opremanju brodovlja koje je putovalo »cum Hugone de Conchiis... usque Iadaram«, radilo se naime o pet lađa »galeis quattour et vacchetta una«, kralj Karlo piše funkcionerima »Magne R. Curie«, magistrima Nikoli Buzzello e Iezolinu de Mara. U pismu se naređuje spomenutim službenicima da isplate sve troškove Filipu de Sancta Cruce, koji je brodovlje opremio. Brodovlje je trebalo biti najsvečanije opremljeno, ukrašeno grbovima i zastavama i opremljeno svim potrebnim. I ovo je pismo pisano iz tabora »prope Cartaginem« ali kasnije, 2. studenog 1270.⁴⁰ Ponovo o isplati troškova za opremanje spomenutih »IV galearum et unius varcette... que apud Iadaram navigarunt« govor je u dvama dokumentima pisanim 1. kolovoza 1271.⁴⁰ Iz konteksta nije jasno koja je bila svrha i zašto su brzo ove galije trebale putovati u Zadar. Možda su one bile određene za pratnju napuljske princeze, no možda se još tada planiralo putovanje hrvatsko-ugarskog kralja Stjepana V. i njegova sina a napuljskog zeta Ladislava Kumanca u Napulj.⁴¹

Ranije smo spomenuli nastojanja Karla Anžuvince da se u cilju širenja na račun Bizanta poveže s bugarskim carem Konstantinom Tihom. U Bugar-

³⁶ Filangieri, *I registri*, V, str. 222, br. 32.

³⁷ *Ibid.*, br. 33.

³⁸ Iz pisma koje ovdje citiramo vidljivo je da je kraljev povjerenik Filip de Santa Cruce već obavio svoju misiju, no da mu još nisu isplaćeni troškovi koje je imao obavljajući povjereni mu zadatak. Kralj ga zato obavještava o tome tko će dužan isplatiti troškove. Filangieri, *I registri*, VI (1954), str. 8-9, br. 26.

³⁹ Za vrijeme ovog križarskog pohoda umro je u Tunisu Karlov brat Ljudevita IX. Sveti (1226—1270), nakon čega se Karlo zadržao tamo još šest tjedana, završivši ratovanje mirom sklopljenim na 10 godina. B. Henrion, *Storia universale della Chiesa*, Lugano 1839, IV, 298.

⁴⁰ Od spomenutih galija »una debebat esse rubea et depicta ad arma et signa nostra, facienda etiam fieri in eadem galea cohoptata una de scarlato rubeo, scantali, vexillo, vaneriis et pennonibus de cedendo cesi ad arma et signa nostra, cum floribus deauratis in eis, et ponio uno hereo deurato in eodem scantali; et allis ipsarum quattour galearum et unius vacchette munitionibus necessariis faciendis, quas instantissime per eum (po Filipu de Sancta Cruce, E. P.) armari mandavimus, eo quod cum Hugone de Conchiis... usque Iadaram navigarunt.« Filangieri, *I registri*, VI, str. 36, br. 121.

⁴¹ Poznato je naime da je Stjepan V. (1270—1272) namjeravao ljeti 1272. godine, zajedno sa sinom Ladislavom, krenuti u Napulj, Sišić, *Pregled*, 196. Međutim nije isključena mogućnost da je takvo putovanje planirano i ranije. Zanimljivo je svakako da je na isti način trebala biti ukrašena i jedna od galija kojom je putovala u Ugarsku princeza Izabela, praćena od maršala Kraljevstva. Isp. Filangieri, *I registri*, VI, str. 8, br. 26.

skoj je međutim zategnutost privremeno popustila kad se Konstantin Tih, pošto je 1270. carica Irena Laskaris umrla, oženio Marijom, sestričnom Mihaila VIII. Paleologa. No, pošto Mihailo VIII. nije predao bugarskom caru Anhijal i Mesembriju, koje mu je obećao dati kao »miraz«, došlo je već 1272. do rata. Bugarska vojska provaljuje u bizantske zemlje, odakle se povlače pod pritiskom Mihailovih saveznika Tatara.⁴² Sukob s Bizantom ponovo je utvrdio raniju povezanost bugarskog cara i Karla Anžuvincu. Povezanost dvaju dvorova i opet je trebala ići preko Zadra ili pak Dubrovnika. Naime, 28. lipnja 1272. kralj Karlo naređuje »Iustitiario Terre Bari« da pripremi jednu lađu, (»vas unum«), kojom će njegovi poslanici kao i poslanici bugarskog cara s pratnjom od 24 konjanika biti prevezeni »usque Iadaram vel Ragusium«.⁴³

Poslije smrti epirskog despota Mihaila II. (1271) raspao se Epir na dva dijela, koji se više nikad nisu spojili. U Epiru naslijedio je Mihaila njegov slabi sin Nikifor, a u Tesaliji ili »Vlahiji« njegov energični vanbračni sin sevastokrator Ivan, koji se potpisivao kao »Komnen Anđel Duka« i hvalio se carskim porijeklom.⁴⁴ Ova promjena išla je na ruku Karlu Anžvincu i on 1272. zauzme Drač i Berat, a ubrzo zatim Valonu, Kroju i ostale tvrđave. Ubrzo zatim odlazili su Karlovi poslanici svim protivnicima bizantskog cara. Godine 1273. na Karlovu dvoru u Foggi nalaze se poslanici »imperatoris Vulgarorum et regis Servie«.⁴⁵ Srpsko poslanstvo predvodio je izvjesni knez Grgur. Naime, 3. rujna 1273. Vilim de Feronvilla, vicekancelar kraljevstva Sicilije, ovlašćuje »Iustitiario Terre Bari« da se pobrine kako bi »Comes Georgius, nuncius ill. Regis Servie, dil. amici nostri« sa svojom pratnjom mogao dostojno i ugodno vratiti se Kralju Srbije. Povratak je predviđen nekim brodom »si in portum Trani vel Baroli est paratum«. Knez je sa svojom pratnjom trebao biti brzo prevezen »usque Iadaram vel aliam terram illarum partium«.⁴⁶

Osim za vezu s ugarskim dvorom, Bugarskom i Srbijom, zadarska luka služila je Karlu Anžvincu i za veze s drugim osobama važnim u njegovim političkim planovima. Kako su templari i uopće križarski redovi u to doba bili vrlo utjecajni i na istoku u Palestini i u Evropi, napuljskom je dvoru svakako bila značajna povezanost i s njima. Tako je 1269. ugarsku princezu Mariju preko Zadra u Apuliju uz ostale pratio »frater Iacobus de Ancona, preceptor navis Templi«.⁴⁷ Preko jednog redovnika »de ordinis Militie Templi« Zadrani Mihovil posuđuje kralju Karlu 40 unca zlata.⁴⁸ Templarima i ivanovcima se dozvoljava izvoz hrane iz napuljskog kraljevstva preko Zadra u Hrvatsku i Ugarsku. Spomenute živežne namirnice mogu se izvoziti bilo zadarskim bilo drugim galijama.⁴⁹ Budući da je Zadar u stalnim kontaktima s napuljskim kraljevstvom, razumljivo je da preko njegove luke u Napulj idu i odličnici križarskih redova, ili se kao »magister Domus Templi« vraćaju za Ugarsku.⁵⁰

⁴² Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, 428-429.

⁴³ Filangieri, *I registri*, V, str. 243, br. 155.

⁴⁴ Jireček, *Istorija Srba*, I, 184.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Filangieri, *I registri*, XII (1959), str. 106, br. 406.

⁴⁷ Filangieri, *I registri*, V, str. 49, br. 302.

⁴⁸ Filangieri, *I registri*, VI, str. 218, br. 1166.

⁴⁹ Filangieri, *I registri*, IX (1957), str. 293-294, br. 22; XXI (1957), str. 16, br. 74; XXIII (1971), str. 57, br. 280.

⁵⁰ Filangieri, *I registri*, XIII (1959), str. 45, br. 19.

Interregnum koji je zavladao u Njemačkoj poslije pogibije posljednjeg Hohenštaufovca Konradina, sinovca napuljskog kralja Manfreda, iskoristio je češki kralj Pšemisl II. Otokar koji je svojoj državi pridružio vojvodinu Austriju i druge posjede. Bio je toliko jak da se mogao uspješno kandidirati za cara, ali se nije znao pavodobno odlučiti.⁵¹ Povezuje se i s napuljskim dvorom, i tako se na dvoru Karla I. Anžuvince godine 1277. nalazi i češki poslanik »magister Iohannes Boemus«. Njega po nekom povjerljivom zadatku zajedno s izvjesnim Poncijem upućuje Karlo u Ugarsku, i to lađom do Zadra.⁵² Osim navedenih podataka ima i više drugih koji govore o galijama koje su po nalogu napuljskog dvora trebale pristajati u zadarskoj luci.⁵³

II.

Spomenuta uloga Zadra kao luke u koju su dolazili napuljski brodovi pokazuje bez sumnje da je grad Zadar u to doba bio na glasu kao ugledna i sigurna luka, koja je bila dobro povezana sa zaleđem putevima i drugim potrebitim vezama nužnim za sigurno i slobodno kretanje odličnika drugih država. Vjerujemo da Veneciji, pod čijom se vlašću Zadar tada nalazio, nije bilo posve pravo da taj buntovni grad uživa takav položaj i ugled, no ako je htjela održavati dobre odnose s Karlom Anžuvinskim, koji je svojom politikom prema Bizantu davao mogućnost i Veneciji da ponovo stekne na istoku izgubljene pozicije,⁵⁴ onda se morala složiti i s uslugama koje je Zadar pružao napuljskom dvoru. Što se samih Zadrana tiče, sigurno su oni vrlo rado izlazili u susret željama napuljskog kralja, koji je dvostrukim rodbinskim vezama bio povezan s njihovim zakonitim gospodarom ugarsko-hrvatskim kraljem. Nije neinteresantno spomenuti da su Arpadovići u to doba rodbinski bili povezani s češkim i srpskim dvorom,⁵⁵ a Karlo Anžuvincac s Francuskom, vladarima Ahaje i Tesalije, Srbijom, Bugarskom i Svetom Stolicom.⁵⁶ Saveznici pak kraljevskih dvorova, kojih su poslanici prolazili

⁵¹ J. Heidrich, *Privreda i društvo u srednjem vijeku, Povijest svijeta od početka do danas*, izd. Verlag Herder KG/Naprijed Zagreb, Zagreb 1977, 373; R. Lopez, *Rođenje Evrope*, Zagreb 1978, 288.

⁵² Filangieri, *I registri*, XV (1961), str. 46, br. 193.

⁵³ Filangieri, *I registri*, VII (1955), str. 9, br. 49; X (1957), str. 279, br. 67; XIX (1954), str. 230, br. 307, str. 238, br. 423 i 424, str. 240, br. 434.

⁵⁴ Dne 13. ožujka 1261. bio je u Nimfeju sklopljen znameniti ugovor, koji je zasnovao veličinu Geneve na Istoku. Ovim ugovorom Genova se obvezala pružiti caru Mihajlu VIII. Paleologu vojnu pomoć protiv Mletaka, a za to je dobila široke privilegije kojima joj je osigurana trgovinska supremacija na Istoku, koju je od kraja XI. stoljeća uživala Mletačka republika. Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, 420-421.

⁵⁵ Sestra Stjepana V. Ana bila je udata za haličkog kneza Rastislava iz kojeg je braka rođena Kunigunda, žena češkog kralja Pšemisla Otokara II. (1253—1278). Kćerka pak Stjepanova i sestra napuljskog zeta Ladislava IV. Kumanca (1272—1290) bila je udata za srpskog kralja Stevana Dragutina (1276—1282). R. Horvat, *Povijest Hrvatske*, Zagreb 1924, I, 91.

⁵⁶ Karlov je brat Ljudevit IX. Sveti, kralj Francuske, Karlov sin Filip oženjen je Izabelom, kćerkom Vilima II. Villeharduina, ahajskog kneza. Vezu sa Srbijom mogao je održavati posredstvom nevjeste Marije čija je sestra Katarina bila srpska kraljica. S Bugarskom ga je zbližavalo neprijateljstvo prema Mihajlu VIII, koji je oslijepio Ivana IV. Laskarisa kome je bugarski car bio zet, kao i to što bizantski car nije bugarskom caru dao obećani »miraz«. S Tesalijom i Epirom ga je povezivala zajednička želja za širenjem na račun Bizanta, a sa Svetom Stolicom mogućnost obnove Latinskog carstva. Usp. Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, 426-431; R. Horvat, o. c., 91; Jireček, *Istorija Srbije*, 183-184; A. Fliche, - V. Martin, *Histoire de l'Eglise*, 442-445.

preko Zadra, mogli su u datom momentu biti i pomoć Zadranima, a svakako garancija njihova slobodnijeg razvijanja i bogaćenja.

O ekonomskoj moći barem pojedinih Zadrana u to doba između ostalog svjedoče i dokumenti zabilježeni u registrima anžuvinske kancelarije za vladanja kralja Karla I. Već smo spominjali da je Zadrarin Mihovil Zadulin godine 1271. posudio napuljskom dvoru 40 unca zlata.⁵⁷ Godine 1276. naređuje kralj »Institiario Terre Ydronti« da isplati »plemenitom gospodinu Donaldu Gedulinu« zadarskom građaninu »uncias auri CCVI et mediam«, koje je isti posudio Dvoru.⁵⁸ Sljedeće godine, 21. travnja, zadarski građani Donald i Jakov Cedulini, zbog usluga učinjenih kralju, dobivaju dozvolu slobodnog kretanja i trgovanja po čitavom napuljskom kraljevstvu.⁵⁹ Prije toga, negdje između godine 1273. i 1276. Ivan Mellorino de Iadera primljen je među posebne kraljeve prijatelje, »in vallectum et familiare«. ⁶⁰ Godine 1276. u napuljskoj službi nalazi se lađa »Presti de Iadara«. ⁶¹

Cijeneci važnost zadarske i dubrovačke luke i povezanost s njihovim građanima, Karlo I. nije dozvoljavao da se njihovim trgovcima nanose bilo kakve neprilike. 12. kolovoza 1272, čuvši da su carinici »ad portum Baroli« zadarskim i dubrovačkim trgovcima koji su putovali u Apuliju oduzeli jedra i kormila, da bi ih prisilili da u njihovu gradu prodaju robu, kralj unaprijed zabranjuje takve postupke i naređuje da se spomenutim trgovcima vrate jedra i kormila te da bez ikakve smetnje mogu ploviti gdje god sami žele. ⁶² I sljedeće godine gotovo u isto vrijeme zaustavljene su dvije zadarske lađe, jedna Desse de Iadero a druga Andree de Iadera po imenu »Sanctus Cristophorus«, koje su putovale iz Barolija. I ovaj put kralj zadarske trgovce uzima u zaštitu. ⁶³ Vjerojatno su spomenuti vlasnici galija pružali i kralju stanovite usluge kao i gore spomenuti vlasnik galije »Sanctus Vincentius« Zadrarin Presto.

Želeći sačuvati dobre odnose s Venecijom, kralj Karlo I. posreduje 25. siječnja 1271. u sporu koji je nastao povodom napada omiških gusara na

⁵⁷ Filangieri, *I registri*, VI, str. 218, br. 1166. Novac koji je Mihovil Zadulin (ili možda Cedulin) posudio napuljskom dvoru upotrijebljen je za nabavak lađe kojom je prevezeno napuljsko poslanstvo na putu za Ugarsku u rujnu 1269, a trebalo se je iskrcati najvjerojatnije u Zadru odakle je bio i Mihovil, koji posuđuje spomenuti novac i koji je vjerojatno ista osoba koja ide u Napulj u svojstvu ugarskog poslanika (Filangieri, *I registri*, V, 134, br. 149). Članovi napuljskog poslanstva bili su predvođeni Bernardom, opatom Monte Cassina (Filangieri, *I registri*, VIII, str. 271, br. 14). Zadatak tog poslanstva bio je »pro tractandis et concludendis matrimoniis inter filios et filias nostros cum filiis et filiabus dom. Stephani D. g. ill. Regis Hungarie, Ducis Transilvanie et Slavonie et Domini Cumanorum, qui natus est de genere sanctorum et maximorum regum«. Filangieri, *I registri*, VIII, str. 270, br. 7.

⁵⁸ Filangieri, *I registri*, XII (1959), str. 257, br. 345.

⁵⁹ Filangieri, *I registri*, XVI (1952), str. 47, br. 152: »Quia Domaldi et Iacobi Cedulini fidem ac devotionem quam gesserunt inviolabiliter atque gerunt erga nostre magnificentiam Maiestatis, se et sua nostris servitiis fideliter ac liberaliter exponendo, ex plurium relatione et operis experimento didicimus plenam eis securitatem per Regnum nostrum Sicilie, Andegavie, Provincie et Forchalquerii Comitatus...«.

⁶⁰ Filangieri, *I registri*, XII, str. 152, br. 29.

⁶¹ Lađa se zvala »Sanctus Vincentius« i služila je za transport između Brindizija i Drača. Filangieri, *I registri*, XIV (1961), str. 50, br. 145.

⁶² Filangieri, *I registri*, VIII, str. 163, br. 374.

⁶³ Lučke vlasti u Baroliju protestiraju kod kralja zbog određenih galija, među kojima su i dvije spomenute zadarske, jer da njihovi vlasnici ne daju uobičajene pristojbe. Vjerojatno su vlasnici galija bili pod posebnom kraljevom zaštitom. Filangieri, X (1957), 293-294, 22.

jednu napuljsku lađu. Maršal Kraljevstva Sicilije, koji nije bio dovoljno upućen u prilike na Jadranu, naredio je da se zaplijene dobra i zatvore građani Dubrovnika, Zadra i ostali Dalmatinci u kraljevstvu, smatrajući ih odgovornima za pljačku omiških gusara. Nakon što je venecijanski konzul u Apuliji Thomas Quirinus izložio kralju da Omiš nije pod vlašću Venecije nego da pripada neposredno pod vlast Kralja Ugarske, Karlo I. određuje da se unaprijed ne smiju u njegovu kraljevstvu nanositi nikakve neprilike mletačkim podanicima.⁶⁴ Unatoč spomenutoj kraljevoj odredbi dolazilo je povremeno do nesporazuma.

Dne 3. lipnja 1277. upućeno je iz kraljeve kancelarije pismo kraljevom predstavniku u Bari u vezi s zarobljenim mletačkim trgovcima među kojima su i dva mornara Zadranina, Pavao i Skancije. Njih treba zadržati u kraljevoj tvrđavi u Bariju do dalje odredbe, tražeći od njih da isplate odgovarajuću globu.⁶⁵ Spomenuti zarobljenici, koji su uhvaćeni kod otoka Tremiti kad su bez dozvole, potajno, iz napuljskog kraljevstva izvozili žito, zadržani su dulje u zarobljeništvu i tek 21. rujna na intervenciju dužda i Vijeća mletačkog dozvoljava se kaštelanu Barija da ih pusti na slobodu, pod uvjetom da plate otkupninu koja je predviđena odredbom rimskog cara Fridrika.⁶⁶

Spomenuti nesporazumi ipak nisu bili takve naravi da bi ometali već uhodanu trgovinu pogotovo ne već ustaljena putovanja kraljevih poslanika preko Zadra u Ugarsku, ili kamo je to već bilo potrebno.

Podržavajući ranije spomenute veze s križarskim viteškim redovima kralj dozvoljava da se u njegovu kraljevstvu nabavljaju za njih živežne namirnice. Posrednici su i zadarski trgovci sa svojim galijama. Tako Desa sa svojom galijom prevozi hranu za ivanovce, a Andrija, vlasnik galije »Sanctus Cristophorus«, za templare. Obojica obavljaju svoj posao 1273. godine, dolazeći povremeno u sukob s napuljskim lučkim vlastima, otežući s plaćanjem određene pristojbe.⁶⁷ Uza sve to pitanje nabavke hrane za viteške redove ne dolazi u pitanje. O tome svjedoči i uputa lučkim vlastima Apulije i Abruza od 3. rujna 1278, kojom se na molbu fra Franka, preceptora templara u Slavoniji, dozvoljava izvoz živežnih namirnica u Zadar.⁶⁸ Slična dozvola izdana je 30. kolovoza 1280, na molbu fra Roberta de Gudde preceptora templara u Ugarskoj. Prema toj dozvoli spomenuti preceptor smije »salmas ordei CC« iz Apulije prevesti u Zadar ili Zablac za upotrebu istih templara.⁶⁹

Kao što je na početku ovog prikaza istaknuto, Zadar je gotovo od samog početka vladavine Karla I. Anžuvince bio predviđen kao povjerljivo mjesto i luka preko koje je on komunicirao sa svojim saveznicima. Ta je praksa normalno i bez zastoja nastavljana i dalje. 16. srpnja 1278, preko Zadra putuje po kraljevu nalogu u Ugarsku Ivan, bivši opat Bellifonta, s dva plaćenika — Gilonom i Guidoctom, te s kraljevim povjerenikom Merce-

⁶⁴ Filangieri, *I registri*, VII (1957), str. 46-47, br. 206. Isto pismo, samo s potpunijom transkripcijom: Filangieri, *I registri*, XIV, str. 69, br. 25.

⁶⁵ Filangieri, *I registri*, XIV, str. 213, br. 360.

⁶⁶ O istom slučaju je i ranije pismo upućeno kaštelanu Barija 29. svibnja 1277. u kojem se naređuje da se zadrže nabrojani zarobljenici dok ne isplate dužnu odštetu. Filangieri, *I registri*, XVI, str. 67, br. 261. O točnim uvjetima puštanja na slobodu je pismo od 21. rujna iste godine. Filangieri, *I registri*, XIX, str. 79-80, br. 31.

⁶⁷ Filangieri, *I registri*, X, str. 293-294, br. 22.

⁶⁸ Filangieri, *I registri*, XXI (1957), str. 16, br. 74.

⁶⁹ Filangieri, *I registri*, XXIII (1971), str. 57, br. 280.

darijem i njihovim obiteljima. Iskrcavši kraljeve poslanike u Zadru, jedna galija treba prevesti u Manfredoniju Jakova de Bursone a druga Vilima Brunellia i njihovo ljudstvo, o čemu po izvršenju treba odmah izvijestiti kralja.⁷⁰ Spomenuti pak kraljevi poslanici predvođeni Ivanom, negdašnjim opatom Bellifonta, upućeni su »ad carissimum filium nostrum illustrem regem Ungarie« te prelatima i barunima Kraljevstva da u ime napuljskog kralja ponude kralju i kraljevstvu potrebnu pomoć i izraze spremnost na svestranu suradnju.⁷¹ Zadnjeg dana mjeseca srpnja 1278. javljeno je Paskalu de Guarino »Prothontino Brundisii« da je primljen njegov izvještaj kojim javlja o slanju kraljevog poslanstva do Zadra galijama kojima je on postavljen za zapovjednika te ga se ponovo potiče da po povratku iz Zadra postupi prema već prije primljenim uputama.⁷² O daljnjim dužnostima Paskala de Guarino, koje ima po povratku iz Zadra, još su dva pisma, međutim ona nemaju nikakve važnosti za sam Zadar.⁷³

Sačuvane su i dvije odredbe kojima se dozvoljava pojedinim trgovcima da iz napuljskog kraljevstva izvoze robu i prodaju je u Zadru ili kojem drugom točno određenom mjestu. Prva odredba je od 14. rujna 1275. Njom se dozvoljava Franji Gattula iz Gaete i njegovom drugu Bartolomeju de Ripafracta, trgovcima, da iz luka Sicilije smiju izvesti određenu količinu hrane i s njom izaći izvan Kraljevstva bilo u Ahaju, bilo u Veneciju ili pak u točno određena mjesta Sclavonie, naime u Zadar, Dubrovnik, Split, Trogir i Šibenik a drugamo ne.⁷⁴ Druga koncesija udjeljena je Petru Polinariju iz Venecije. Njemu je 26. travnja 1280. dozvoljeno da iz luke Barolj ili Manfredonije smije izvesti određenu količinu žita koje će morskim putem odvesti za prodaju u Veneciju, Zadar ili Dubrovnik, uz ugovorom predviđenu nadoknadu.⁷⁵

Na kraju, spomena je vrijedno povjerenje koje je kralj Karlo I. udijelio Zadraninu Mihovilu Iandulinu. Pismom od 22. listopada 1269. kralj daje svojim podložnicima na znanje da je odredio svoje pouzdanike klerika magistra Petra de Houcemagno i Mihovila Iandulina de Iadera kojima stavlja u zadatak da pomno ispituju stanje kraljevskih prihoda kao i ponašanje njegovih službenika, kojima su te službe povjerene, sve u cilju unapređenja položaja Kraljevstva. Da bi svoj posao što bolje obavili, kralj ovlašćuje Petra de Houcemagno i Mihovila Iandulina da obidu Kraljevstvo, da se o predviđenoj reformi posavjetuju s crkvenim odličnicima i s drugim časnim ljudima po gradovima i mjestima tražeći od njih povjerljive savjete i pravu istinu. O svom poslu trebaju vjerno i razborito podnijeti pismeni izvještaj.⁷⁶ Svaki komentar ovakvu povjerenju Karla Anžuvinca prema jednom Zadraninu gotovo je suvišan. Sigurno je da je u ovom čovjeku otkrio takve osobine znanja i poštenja da su one bile presudne za povjeravanje jedne od bitnih funkcija Kraljevstva koje se je tek utvrdilo. I ne samo to. Zadranin Mihovil koji je znao savjetovati kralja Karla kako će urediti svoje financije i kako će postupati sa svojim službenicima, sigurno je znao kako uputiti kralja na to da stupi u čvrstu i sigurno srdačnu povezanost sa Zadrom, uzevši ga tako barem indirektno pod svoju kraljevsku zaštitu. To je pak

⁷⁰ Filangieri, *I registri*, XIX, str. 230, br. 307.

⁷¹ Filangieri, *I registri*, XIX, str. 231, br. 402.

⁷² *Ibid.*, str. 238, br. 424.

⁷³ *Ibid.*, br. 423.

⁷⁴ Filangieri, *I registri*, XIII, str. 46, br. 25.

⁷⁵ Filangieri, *I registri*, XXIII, str. 46, br. 231.

⁷⁶ Filangieri, *I registri*, V, str. 112-113, br. 60.

bilo presudno u povijesti Zadra, grada koji je uvijek tražio načina da se koliko je to moguće istrigne ispod neželjene mletačke vlasti i što čvršće poveže sa svojim hrvatskim zaleđem.

III.

Upotrebljeni podaci iz *Registara* anžuvinske napuljske kancelarije kralja Karla I, uza svu svoju kratkoću, dostatni su da nam barem upotpune već poznate podatke o Zadru u drugoj polovici XIII. stoljeća, odnosno u doba koje je neposredno prethodilo dolasku napuljskih anžuvina na hrvatsko-ugarsko prijestolje.

Radi cjelovitosti prikaza i boljeg uvida u opću situaciju Zadra druge polovice XIII. stoljeća navest ćemo barem sumarno podatke koje nam pružaju domaći diplomatski izvori i drugi sačuvani spomenici, ograničivši se uglavnom na period na koji se odnose i anžuvinski dokumenti.

Čitav niz dokumenata govori nam o unutrašnjem životu grada i građana kao što su razne darovnice i testamenti,⁷⁷ ugovori o obradi zemljišta,⁷⁸ kupoprodajni ugovori,⁷⁹ izmirenja, parnični postupci i diobe,⁸⁰ testamentirani legati u korist samostana sv. Dominika,⁸¹ sv. Krševana,⁸² sv. Nikole⁸³ i sv. Marije,⁸⁴ kao i različite privatno-pravne potvrde.⁸⁵ Spomenimo još dar Vučete, sina bibrirskog kneza Budislava, koji poklanja Mihovilu Pečaru Zadraniinu zemljište u Račici 1275. godine u znak priznanja za vjernu službu.⁸⁶

Značajan je ugovor kojeg 4. ožujka 1258. sklapaju Zadrani s građanima Ancone. Prema ovom ugovoru o prijateljstvu i međusobnoj suradnji ista će prava imati građani obaju gradova kako u Anconi tako i u Zadru, što će i jednom i drugom gradu znatno olakšati međusobnu robnu suradnju kao i obostrani napredak.⁸⁷

Iz istih godina zadarske povijesti sačuvan je jedan javni akt koji svjedoči da je općina, usprkos mletačkom pritisku, formirala i svoj činovnički aparat, dakako u granicama svojih mogućnosti. Tada, godine 1260, u svečanom aktu trojica prokuratora zadarske općine, koji se ovdje nazivaju i rektorima, zajedno s Vijećem umoljenih i Velikim vijećem, primaju Splićanina Dujma de Lucarisa i njegove zakonite potomke zbog zasluga koje je učinio zadarskoj općini »in ciuem, ciues et confratres nostros consiliarios a consilii ed de consilio dicte civitatis nostre Jadre«. Njih potiče na takav korak ne samo činjenica što su gradovi jači što imaju veći broj građana, nego to čine i zato što nitko, ma kako bio snažan i moćan, nije sam sebi dostatan, već mu daje jakost sloga s drugima.⁸⁸

⁷⁷ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*, Zagreb 1907, V, 91, 123, 187, 333, 530, 601.

⁷⁸ *Ibid.*, V, 136, 407, 457.

⁷⁹ *Ibid.*, V, 90, 133-134, 189, 317; VI (1908), 16, 216-217, 75, 91.

⁸⁰ *Ibid.*, V, 137, 153, 339, 388-389, 464; VI, 511, 657.

⁸¹ *Ibid.*, V, 4; VI, 89.

⁸² *Ibid.*, V, 130.

⁸³ *Ibid.*, V, 69, 299, 368, 397; VI, 102.

⁸⁴ *Ibid.*, V, 23.

⁸⁵ *Ibid.*, V, 357, 524, 586, 385, 384.

⁸⁶ *Ibid.*, VI, 77-84.

⁸⁷ *Ibid.*, V, 89.

⁸⁸ N. Klaić - I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, 193-194; T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, V, 160-162.

Pred zadarskim nadbiskupom vodila se 1267. rasprava o nekom sporu sa splitskom općinom,⁸⁹ a isto tako i s trogirskim biskupom glede ubiranja desetina.⁹⁰

U Zadru je 1274. sklopljen mir između Omišana i Venecije. U tom je miru Venecija, nipošto slučajno, povjerila naročitu ulogu Zadranima, smatrajući na neki način njih odgovornima za omiške pothvate. Bila je, naime, riječ o odštetnoj svoti od 10.000 libara — iako na dvadeset godina! — za koju su bili jamci deseterica zadarskih građana.⁹¹ Godine 1280. dva zadarska patricija, Paško Varikaša i Domald Zadulin, imaju opet posredničku ulogu u miru između Bribiraca i Venecije. Oni kao zastupnici bana Pavla i njegove braće Jurja i Mladina učvršćuju s duždem Petrom Gradonicom »memram, puram et firmam treugam« na tri godine.⁹²

Nakon trogodišnjeg primirja planula je nova borba. Gubici i nikakva korist od ratovanja ponovo prisiljava zaraćene stranke 1290. godine na sklapanje mira. Isti zadarski građani putuju u Veneciju kao punomoćnici bana Pavla i njegove braće, da bi ondje uz slične uvjete kao pred deset godina sklopili primirje. Jamci su novog primirja, uz Trogir, Šibenik i Split i neki zadarski građani.⁹³ Zadarski pak knez bez sumnje po duždevoj zapovijedi preuzima na sebe 1294. godine zadaću da sklopi novo desetogodišnje primirje.⁹⁴

Zanimljiv je podatak da zadarske isprave iz tog doba u dataciji duždu daju u tituli samo naslov »dux Venecie«⁹⁵ za razliku od na primjer rapskih isprava gdje ga se naziva »dux Venecie, Dalmatie atque Croatiae.«⁹⁶ Iz istog doba ima također dokumenata u kojima se pri datiranju dužd uopće i ne spominje,⁹⁷ što posebno vrijedi za isprave samostana sv. Marije,⁹⁸ čije koludrice uporno stoje na stanovištu da je njihov zemaljski gospodar jedino hrvatsko-ugarski kralj. Ovi pak, nagrađujući njihovu vjernost i odanost, potvrđuju samostanu kraljevsku slobodu. Kao što je to učinio 1242. kralj Bela IV,⁹⁹ to isto rade i njegovi nasljednici Stjepan V. godine 1271,¹⁰⁰ i opet na molbu samostanskog prokuratora 1277, i Ladislav IV, koji potvrđuje samostanu »regiam liberalitatem« kako ju je isti imao »ab initio«.¹⁰¹

O ekonomskoj moći i unutrašnjoj stabilnosti Zadra svjedoče i brojni drugi dokumenti. U njemu su, naime, godine 1280. posvećene dvije nove gotičke crkve: sv. Frane¹⁰² i sv. Dominika.¹⁰³ Za nadbiskupa Lovre Periandra

⁸⁹ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, V, 441-442.

⁹⁰ *Ibid.*, 444-446.

⁹¹ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, VI, 79.

⁹² Š. Ljubić, *Listine*, I, str. 125-126.

⁹³ Š. Ljubić, *Listine*, I, str. 148.

⁹⁴ *Ibid.*, 183.

⁹⁵ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, V, 91, 136, 137, 187, 189, 299, 317, 333, 339, 345, 357, 368, 374, 385, 388-389, 397, 457, 464, 524, 530, 567, 586, 601; VI, 16, 75, 102.

⁹⁶ *Ibid.*, V, 23.

⁹⁷ *Ibid.*, V, 4, 14, 90, 123.

⁹⁸ E. Peričić, »Samostan svete Marije u Zadru od njegova osnutka do danas«, *Kulturna baština samostana sv. Marije u Zadru*, izd. IJAZU, Zadar 1968, 40.

⁹⁹ *Ibid.*, 20.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 20; »Descrizione del Nobil Monastero delle M.M.R.R. Madri Benedittine denominate di Santa Maria...« (rukopis u Samostanu sv. Marije i u HA Zadar), fol. 38 (HAZ).

¹⁰¹ »Descrizione«, fol. 38 (HAZ)

¹⁰² C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, Zara 1877, I, 360.

¹⁰³ *Zara cristiana*, I, 416.

posvećena je 1285. zadarska katedrala koja je bila teško oštećena za vrijeme IV. križarskog rata 1202. godine, čija je obnova trajala još do 1324. godine.¹⁰⁴ U dokumentu iz 1283. govori se o dovršetku izgradnje kuće za stanovanje kneževih savjetnika.¹⁰⁵ Godine 1288. spominje se prvi put općinska palača,¹⁰⁶ a 1289. hospicij sv. Marka koji se nalazio na sjeveroistočnoj strani trga pred katedralom,¹⁰⁷ te isto tako po prvi put i loža u dokumentu od 30. srpnja 1289. godine.¹⁰⁸ Odonda ona služi redovito za javne rasprave, suđenja, proglašavanja važnih naređenja, sklapanja privatnopravnih ugovora i slično.¹⁰⁹ Dokumenti iz 1289. govore i o popločenju čitave dužine zadarske luke koja se protezala duž sjeveroistočne fasade grada a omeđivale su je s jedne strane mletački kaštel iz 1243. a s druge arsenal.¹¹⁰

Uz graditelje u drugoj polovici XIII. stoljeća u Zadru su djelovali još i skulptori,¹¹¹ slikari, među kojima su poimence poznati iz 1289. Ivan Zadrani te s kraja stoljeća Nikola Dubrovčanin.¹¹² U škrtim dokumentima XIII. stoljeća spominje se desetak majstora zlatara, ali je tada postojala Zlatarska ulica s njihovim dućanima i radionicama usred prometnog gradskog središta.^{112a}

Kad se sve navedeno ima na umu razumljivo je zašto se napuljski kralj Karlo I. odlučio za Zadar kao luku i posrednika za njegove veze s ugarskim i drugim evropskim dvorovima, i zašto je zadarskim građanima kao Benediktu de Matafaro¹¹³ i drugim ranije spomenutim udjeljivao privilegije i ukazivao posebno povjerenje.

Kroz navedene dokumente Zadar nam se pokazuje kao vrlo pogodna luka, grad koji je pružao mogućnost prvih kontakata između Arpadovića i Anžuvina, kontakata koji će dovesti do rodbinske povezanosti ovih dviju dinastija i konačno do legalnog prijelaza krune s jedne dinastije na drugu. Zadarska trgovačka mornarica toliko je jaka da s njenim brodovima želi računati i daleki napuljski vladar, koji im dozvoljava da slobodno plove i trguju morima njegova kraljevstva. Pojedini Zadrani toliko su bogati da su u stanju veće sume novca posuđivati i samom napuljskom kralju. Zadrani su k tome toliko ugledni da im se povjeravaju najdelikatnije službe kako u napuljskom kraljevstvu tako i u rješavanju sukoba između Venecije i bribskih knezova. Preko Zadra krojila se budućnost jednog značajnog dijela Evrope. Sve je to davalo Zadru i Zadranima privilegirani status grada koji će znati cijeniti svoju vrijednost, i koji će se u danom momentu odlučno opredijeliti za vrhovnu vlast najmoćnijeg Anžuvina na hrvatsko-ugarskom

¹⁰⁴ N. Klaić - I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, 258.

¹⁰⁵ S. Ljubić, *Listine*, I, 134; II, 419. I. Petricioli, »Lik Zadra u srednjem vijeku«, *Grad Zadar — Presjek*, 162.

¹⁰⁶ L. Benevenia. »A proposito di alcune iscrizioni lapidarie venete in Zara«, *Annuario Dalmatico*, A. V, Zadar 1890, 157-158; Petricioli, »Lik Zadra«, 162.

¹⁰⁷ M. Zjačić. *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo*, Zadar 1959, 124; Petricioli, »Lik Zadra, 168.

¹⁰⁸ M. Zjačić, *Spisi*, 117; Petricioli, »Lik Zadra«, 162.

¹⁰⁹ Petricioli, *Ibid.*

¹¹⁰ Petricioli, *Ibid.*, 176.

¹¹¹ N. Klaić - I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, 263.

¹¹² *Ibid.*, 275; C. Fisković, »Zadarski srednjovjekovni majstori«, *Zadar — Zbornik*, 561, 562.

¹¹² C. Fisković, *o. c.*, 560.

¹¹³ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, VI, 339.

prijestolju, Karlova praunuka Ludovika I. Čim se naime pojavio »ričući lav sa sjevera« — kako Miha Madijev de Barbazanis zove Ludovika — Zadar je za Veneciju bio izgubljen.¹¹⁴

Doista, bilo bi možda pretjerano tvrditi da je Zadar u dalekosežnim planovima napuljskog kralja Karla I. trebao biti odskočna daska ili most kojim će Anžuvinci doći na ugarsko-hrvatsko prijestolje. No ako on to i nije mislio, Zadar je to ipak bio. I još više. Zadar, grad koji je prvi ugstio na našoj obali jednu anžuvinsku princezu, buduću hrvatsko-ugarsku kraljicu Izabelu, koji je u Napulj ispratio ugarsku princezu Mariju čiji će unuk Karlo Robert biti prvi Anžuvinaac na hrvatsko-ugarskom prijestolju, grad koji je uvijek iznalazio načina da se bilo koliko i na bilo koji način oslobodi mletačkog vrhovništva, upravo ovaj grad je s pravom zaslužio da u njemu Anžuvinaac, kralj Ludovik I, prisili Veneciju 1358. godine da se odreče svih posjeda od polovice Kvarnera do Drača, a dužd naslova »dux Dalmatiae atque Croatiae«,¹¹⁵ naslova kojeg mu Zadrani u svojim službenim dokumentima nikako nisu htjeli dodjeljivati.

Zaključimo da je, gotovo bismo rekli, razumljivo što se u Zadru, prvom hrvatskom gradu s kojim su Anžuvinci imali stalne kontakte, čuva i najljepši kulturno-religiozni spomenik anžuvinskog perioda kod nas, škrinja sv. Šime koju dade napraviti Jelisaveta Kotromanićka, supruzi Ludovika I. Anžuvinaca.

¹¹⁴ Miha Madijev de Barbezanis rodio se o. 1280. u istaknutoj splitskoj plemićkoj porodici, a po majčinoj lozi bio je i rođak Nemanjića. Umro je o. 1358. S. Antoljak, *Izvori za historiju naroda Jugoslavije, Srednji vijek*, Zadar 1978, 130. N. Klaić - I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, 221.

¹¹⁵ ... ubić, *Listine*, II, 368-371.

Eduard Peričić: ZADAR AT THE TIME OF THE FIRST CONNECTIONS WITH THE ANGEVIN DYNASTY (1269—1280)

Summary

Zadar in the 13th century with its long history of determined struggle for independence and wish to be part of the Croatian hinterland was going through many dramatic events, with great successes and defeats, but this period was always marked with a desire to start anew.

The unsuccessful rebellion from 1242 had its political and economic consequences but people from Zadar worked hard redoing their buildings; they were putting up new churches and in 1202 the cathedral which was heavily damaged was renewed. They were developing art and crafts and above all trade which was the main source of income at home and which meant great respect abroad.

That was the time of the first contacts with Carlo I of the Angevin dynasty from Naples. His connections with the people from Zadar was the first Anzuvianian »bridge« towards Croatia and Hungary. This was a dynasty that was going to have an important role in the history of Croato-Hungarian kingdom in general and particularly in the life of Zadar. Zadar was the first and last point in the Croato-Hungarian kingdom.

In the Angevin records between 1269. and 1280. Zadar was a town which had a primary role in the connections that Carlo I had with Croato-Hungarian kingdom and later with Serbia, Bulgaria and Bohemia too.

Zadar had free trade connections with the kingdom of Naples and it exported goods from the ports of Naples. Some citizens from Zadar lent considerable sums of money to Carlo I and he showed friendship towards other citizens of this friendly town.

The future of a significant part of Europe was shaped in Zadar and also the future of Croatia, that is, of Croato-Hungarian kingdom. All of this gave a privileged status to Zadar and its citizens who knew its value. They decidedly sided with the supreme power of the distinguished Anzuvianian on the Croato-Hungarian throne, Carlo's great-grandson Ludovic I. His wife, Elizabeth Kotromanić, left to Zadar the most beautiful cultural and religious monument of the Angevin period in our parts of the country, St. Simeons chest.